

Suaugusiųjų tęstinio mokymosi situacija: dabartis ir perspektyvos

Renata Šutinytė

*Švietimo ir verslo sociologijos sektorius,
Socialinių tyrimų institutas,
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
El. paštas: renatasutinyte@yahoo.com.ar*

Siekiami apžvelgti pagrindinius empirinius tyrimus, susijusius su mokymosi visą gyvenimą pažinimu bei taikymu Lietuvoje ir visoje Europos Sąjungoje. Glaustai apibrėžus mokymosi visą gyvenimą terminą ir nustačius jo vietą tarp kitų mokslų, aptariami svarbiausi šią sritį reglamentuojantys teisės aktai bei pristatomi pagrindiniai mokymosi visą gyvenimą iššūkiai.

Raktažodžiai: mokymasis visą gyvenimą, suaugusiųjų mokymasis, socialinis kapitalas

IVADAS

Šiame straipsnyje siekiama apibrėžti mokymąsi visą gyvenimą, kuris gali būti vadinamas ir suaugusiųjų mokymusi: išryškinti jo vietą tarp kitų mokymosi pakopų, nustatyti tyrimų objektą bei pažvelgti į perspektyvas. Trumpai apžvelgus svarbiausius Lietuvoje iki šiol atliktus tyrimus ir sociologines analizes pristatomos perspektyvos.

Mokymosi visą gyvenimą apibrėžimas ir jo vieta tarp kitų mokymosi pakopų

Mokymasis visą gyvenimą buvo (ir yra) viena visų Europos Sąjungos (ES) taikomų politinių priemonių, padedančių pasiekti socialinę sanglaudą ir konkurencingumą šiuolaikinėje žinių visuomenėje ir globalioje pasaulio ekonomikoje. Nors „mokymosi visą gyvenimą“ terminas nėra naujas Europoje, tačiau jo aktyvesnis vartojimas siejamas su paskutiniu praėjusio šimtmečio dešimtmečiu (kuris sutampa ir su Europos Sąjungos plėtra, kai 1995 m. prie ES prisijungė Austrija, Suomija ir Švedija).

Terminas „mokymasis visą gyvenimą“ siejamas su platesniu kontekstu – su politinėmis, ekonominėmis ir socialinėmis jėgomis.

ES padėjo nemažai pastangų siekdama apibrėžti „mokymosi visą gyvenimą“ terminą taip, kad visose ES šalyse narėse jis būtų traktuojamas vienodai. Tai buvo ypač aktualu posovietinėse šalyse, nes iki komunizmo žlugimo toks terminas jose arba visai neegzistavo, arba turėjo visiškai kitokią prasmę. Lietuvoje mokymosi visą gyvenimą terminas taip pat siejamas su ES dokumentais ir pateiktomis definicijomis.

Šiame straipsnyje trumpai apžvelgsime mokymosi sąvokos turinį ir kokią įtaką turi mokymosi visą gyvenimą apibrėžimui. Visa socialinė patirtis įtraukia ir mokymąsi (savaiminis mokymasis, kuris dažnai yra pamirštamas ar ignoruojamas kaip mokymosi forma). Kai kalbama apie mokymąsi visą gyvenimą, daug dėmesio skiriama moky-

muisi ne mokymosi įstaigose ar kituose oficialiuose mokymuose. Darbas, namai ir mūsų aplinka yra laikomi mokymosi erdvėmis, kuriose intensyviai mokomasi. Tai gi mokymosi visą gyvenimą terminas apima visą mūsų gyvenimą. Tačiau kas yra būdinga tokiam mokymuisi? Socialinių veiklų reikšmė ir svarba gali kisti. Svarbiausias klausimas – kaip apibrėžiame mokymosi objektą, kai jis nėra susietas su institucine struktūra?

Galima konstatuoti, kad suaugusiųjų švietimas ne tik dažniausiai suprantamas siaurai, tik kaip formalus, daugiausia bendrojo lavinimo ar pedagogų kvalifikacijos tobulinimo veiklas apimantis dalykas, bet ir savivaldos institucijų veikloje jam skiriamas epizodiškas dėmesys. Suaugusiųjų švietimas dažnai ne tik suvokiamas siaurai – kaip bendrasis lavinimas, bet ir net taip suprantamam švietimui ir kultūrai skiriamas ne svarbiausias dėmesys, o jo problemos sprendžiamos tik po apčiuopiamesnių visuomet svarbiausiomis laikomų ekonomikos, verslo problemų. Elementari ekonomikos ir verslo priklausomybė nuo žinių, išsilavinimo bei profesinio pasirengimo dažnai yra nesuvokiama ir turi būti aiškinama iš naujo, kad pasiektų kuo daugiau skaitytojų.

Europa tampa informacinės visuomenės namais. Labiau nei bet kada naujausios informacijos ir žinių prieinamumas, motyvacija ir įgūdžiai sumaniai naudotis šiais ištekliais savo ir visos visuomenės vardu tampa veiksmu, didinančiu Europos kompetenciją, žmonių darbingumą ir žinių pritaikomumą.

Mokymasis visą gyvenimą Europos Sąjungos ir nacionaliniuose teisės aktuose

Bene svarbiausias iki šiol dokumentas dėl mokymosi visą gyvenimą yra 2000 m. Europos Komisijos priimtas Mokymosi visą gyvenimą memorandumas. Jame buvo apibrėžtas mokymosi visą gyvenimą terminas, kuris neapsiriboja vien ekonomine sritimi. Šiame dokumente ypač daug dėmesio skiriama aktyviai pilietybės raiškai,

socialinės įtraukties įgyvendinimui bei žmonių įsidarbinimo galimybių didinimui ir gebėjimų lavinimui.

Galima teigti, kad net dvi iš pagrindinių minėtų dėmesio sričių yra iš socialinės srities, ir tik darbingumo ir sugebėjimo įsidarbinti sritis yra labiau susijusi su ekonomika bei žmonių ištekliais, nei su socialiniais klausimais.

Šiandien mokymosi visą gyvenimą objektai daugiausia traktuojami kaip priemonės skatinti įsidarbinimą ir didinti įsidarbinimo galimybes. Aktyvi pilietybės raiška, asmeninė saviraiška ir socialinė įtrauktis nėra itin pabrėžiami šiame Memorandume. Tačiau galima teigti, kad minėti objektai yra Memorandumo įgyvendinimo pridėtinė vertė arba strateginiai politikos tikslai. Memorandume daug dėmesio skiriama ekonominei pusei, nes pastaraisiais metais ypač aktualiu tapo perėjimas į žinių visuomenę bei siekis didinti darbo lygį.

Memorandume pabrėžiama besimokančiojo vieta mokymosi procese, lygių galimybių garantas. Kita vertus, Memorandume yra akcentuojama įsidarbinimo galimybių didinimas, gebėjimų ugdymas ir ekonominė raida. O klausimą dėl lygių galimybių galima kone paneigti, nes jauni ir/ar labiau išsilavinę žmonės turi daugiau galimybių dalyvauti mokymuose ir kelti kvalifikaciją.

Europai siekiant įgyvendinti Lisabonos strategijos užsibrėžtus tikslus ir tapti žinių visuomene ir ekonomika, naujausia informacija, žinių prieinamumas bei motyvacija, ir įgūdžiai naudotis šiais ištekliais yra svarūs kriterijai įgyvendinant šią strategiją. Ekonomika ir įgūdžiai padeda kelti darbuotojų kompetenciją, žmonių sugebėjimą dirbti ir kompetencijų pritaikomumą darbo rinkoje.

Šiandien labiau nei bet kada anksčiau reikia planuoti, nes sudėtingesnis tampa tiek socialinis, tiek politinis gyvenimas. Iš gyventojų tikimasi aktyvios visuomeninės veiklos. Tiek jauni, tiek jau brandaus amžiaus žmonės turi mokytis gyventi pakitusioje aplinkoje – kultūroje, etninėje, kalbinėje įvairovėje. Priimti šiuos iššūkius nėra paprasta,

1 lentelė. Dalyvavimas mokymuose ir kvalifikacijos tobulinimas skirtingose Europos šalyse pagal lytį (%)

Valstybė	1995 m.	2000 m.	2005 m.
Austrija			
Vyrai	9,2	9,2	13,2
Moterys	6,3	7,4	14,6
Bulgarija			
Vyrai		1,5 (2001)	1,1
Moterys		1,4 (2001)	1,1
Čekija			
Vyrai		6,1 (2002)	5,5
Moterys		5,7 (2002)	6,4
Estija			
Vyrai	2,7 (1997)	4,1	4,2
Moterys	5,7 (1997)	7,6	7,5
Belgija (Flandrija)			
Vyrai	3,3	7,6	10,3
Moterys	2,3	6	9,7
Vengrija			
Vyrai	2,7 (1997)	2,7	3,5
Moterys	3 (1997)	3,4	4,8
Airija			
Vyrai	4,4	6,4 (2002)	6,6
Moterys	4,3	8,7 (2002)	9,4
Lietuva			
Vyrai	2,4 (1999)	1,9	4,9
Moterys	5,3 (1999)	3,6	7,6
Norvegija			
Vyrai	16,3 (1996)	12,8	17,8
Moterys	16,7 (1996)	13,8	21
Slovėnija			
Vyrai		6,9 (2001)	16
Moterys		8,2 (2001)	19,6
Jungtinė Karalystė			
Vyrai	11,4 (1994)	17,7	24,2
Moterys	11,7 (1994)	24,4	33,9

Eurostat duomenys <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

2 lentelė. Bedarbių pasiskirstymas pagal išsilavinimą 2000–2004 m. (%)

	Išsilavinimas				
	iš viso	universitetinis	kolegijų	profesinis	ne kvalifikuoti darbininkai
2000					
Iš viso	100	4,5	16	45,7	33,7
Vyrai	100	3,3	11,5	52,9	32,3
2001					
Iš viso	100	4,6	16,5	48,5	30,4
Vyrai	100	3,3	11,4	57,8	27,6
2002					
Iš viso	100	4,9	17,2	36,7	41,3
Vyrai	100	3,6	11,8	44,6	40,0
2003					
Iš viso	100	5,4	17,3	44,3	33,0
Vyrai	100	3,9	11,5	53,9	30,5
2004					
Iš viso	100	5,7	17,5	44,0	32,9
Vyrai	100	4,3	11,9	54,3	29,9

Šaltinis: Lietuvos darbo birža www.ldb.lt

o švietimas vaidina svarbų vaidmenį išleidžiant naujas visuomenės bendravimo normas į savo gyvenimą.

Tačiau ES turima įtaka švietimo politikai šalių narių nacionalinei politikai labai ribota. Veikiausiai ES gali pateikti tik švietimo ir mokymosi visą gyvenimą gaires, kuriomis šalys narės turėtų vadovautis. Kiek tokios gairės turi įtakos nacionalinei politikai, pasakyti vienareikšmiškai yra labai sunku, nes tai itin priklauso nuo kiekvienos šalies. Kadangi ekonomikos ir darbo rinkos aspektai mokymosi visą gyvenimą kontekste pastaruoju metu vis labiau akcentuojami, todėl šios sritys nacionalinėje politikoje ir yra labiausiai sąlygotos ES siūlomų gairių.

Minėti šiuolaikinių socialinių ir ekonominių pokyčių bruožai tarpusavyje susiję. Jie nurodo du vienodai reikšmingus mokymosi visą gyvenimą tikslus: skatinti aktyvų pilietiškumą ir didinti galimybę įsidarbinti. Aktyvus pilietiškumas atskleidžia, ar žmonės dalyvauja visose visuomeninio ir ekonominio gyvenimo srityse, kaip jie tai daro, kaip jie panaudoja pasitaikančias progas ir išvengia kylančių rizikų, ar jaučiasi visaverčiais visuomenės nariais. Labai dažnai darbo rinkos sąlygomis apmokamas darbas daugumai žmonių garantuoja jų nepriklausomybę nuo aplinkinių, užtikrina savigarbą bei suteikia gerovę, t. y. garantuoja gyvenimo kokybę. Sugebėjimas dirbti ir turėti progą šią galimybę įgyvendinti yra ne tik svarbi pavienio asmens būtinybė, bet ir viena esminių sąlygų išreikšti aktyvų pilietiškumą bei užtikrinti, kad Europa galės didinti konkurencingumą ir stiprinti gerovę.

Kaip dvi svarbiausios mokymosi visą gyvenimą dalys yra išskiriamas formalusis ir neformalusis mokymasis, o savaiminis mokymasis yra tarsi nustumiamas į trečią vietą. Tačiau siekiant gerinti suaugusiųjų mokymosi plėtrą, būtina atkreipti dėmesį ir į savaiminį mokymąsi.

Pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduriama dalyvaujant mokymosi visą gyvenimą veikloje, yra laisvė, globalizacija, greitas ir nuolatinis kitimas, informacijos gausa, visuomenės daugialypiškumas. O švietimas siekia visuomenei pateikti atsakymus į šiuos iššūkius ir padėti pasinaudoti didelėmis šiuolaikinėmis galimybėmis.

Dabartinė situacija

Iki šiol surinkti empirinių tyrimų duomenys rodo, kad suaugusiųjų tęstinis mokymasis Lietuvoje nėra pa-

kankamai išplėtotas. Tik labai nedaug suaugusiųjų šiandien teigia dalyvaujantys mokymuose.

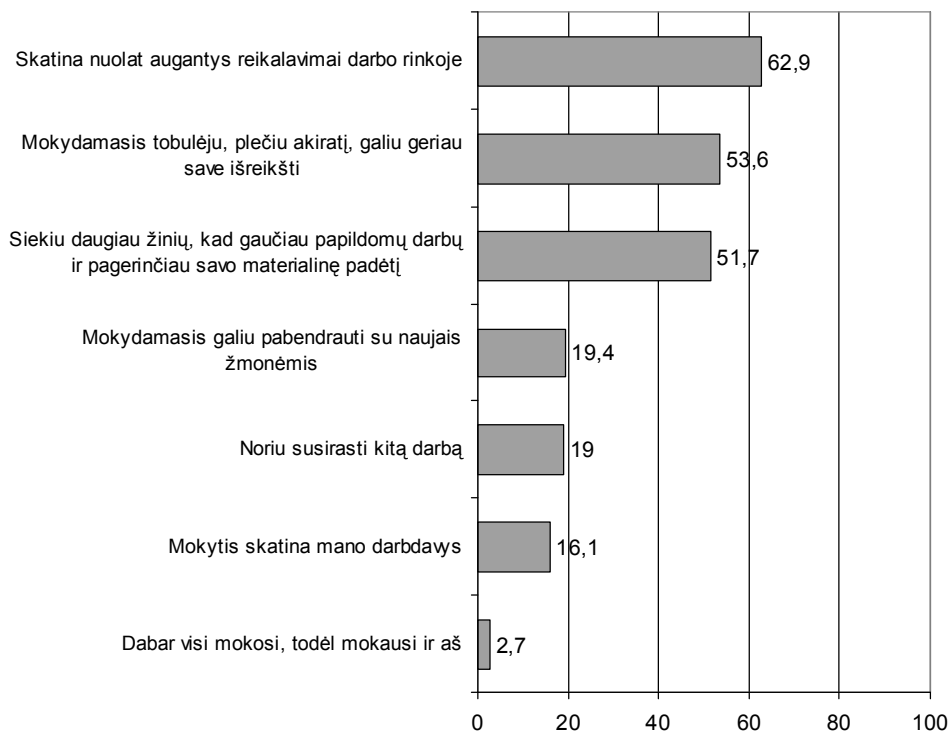
Lentelėje pateikiama 25–64 metų gyventojų, dalyvaujančių mokymosi visą gyvenimą veikloje skirtingose Europos šalyse, dalis.

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, tik Vengrija ir Bulgarija turi dar žemesnius dalyvavimo mokymuose rodiklius nei Lietuva. Visos kitos ES valstybės narės ir Norvegija turi daug aukštesnius rodiklius, kurie nuolat didėja.

Taip pat pastebimas gana žemas motyvacijos lygis. Toliau pateikiamas paveikslas iš tyrimo „Suaugusiųjų tęstinio mokymo galimybių plėtra mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo kontekste“ ataskaitos. Jame kaip pagrindinė priežastis, skatinanti suaugusiuosius dalyvauti mokymuose, nurodoma augantys darbo rinkos reikalavimai.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos ir Pilietinės visuomenės instituto atlikto tyrimo duomenys (2004) byloja, kad mažiausiai mokymosi visą gyvenimą veikloje dalyvauja vadinamosios socialinės atskirties grupės: vyresnio amžiaus, žemesnio išsilavinimo, gyvenantys kaimo vietovėse, buvę kaliniai ir kitos grupės. Minėtu tyrimu buvo siekta išsiaiškinti kaimuose ir nedideliuose miesteliuose gyvenančių suaugusiųjų mokymosi poreikius bei atskleisti juos sąlygojančius veiksnius.

Nuostatas mokymosi atžvilgiu apibūdina keletas tyrimo metu atskleistų tendencijų. Tyrimo metu buvo nustatyta suaugusiųjų mokymosi poreikių struktūra: dažniausiai norima įgyti užsienio kalbų ir kompiuterinio raštingumo žinių. Kone pagrindinis ir labiausiai akcentuojamas veiksnys, turintis įtakos mokymosi motyvacijai, išskiriamas nenoras užsibūti vienoje vietoje ir poreikis

Pav. Motyvaciniai veiksniai, skatinantys dalyvavimą suaugusiųjų mokymesi
Šaltinis: ŠMM, 2005.

nuolatos tobulėti, nepasiduoti periferijos rutinai. Kaip dažnos švietimo priemonės kaimo vietovėse ir miesteliuose, ypač visapusiško švietimo srityje, buvo minimos televizija ir radijas, kurie gali suteikti tik labai siaurų žinių.

Tyrimas konstatuoja, kad suaugusiųjų švietimas daugelyje rajonų yra plėtros, kai kur reformų stadijos. Vienas teigiamų tyrimo rezultatų yra beveik visų rajonų valdymo institucijų atstovų pastabos, kad didėja nuolatinio švietimo poreikis, taip pat rajonų valdžios atstovai suvokia šios srities plėtros ir reformų būtinumą. Tarp realiai sprendžiamų švietimo problemų savivaldybių veikloje suaugusiųjų švietimas yra toli gražu ne pirmoje vietoje. Jam skiriama menkokai dėmesio. Daugiausia periferijoje yra rūpinamasi tik bendrojo lavinimo ir pedagogų kvalifikacijos tobulinimo organizavimu ir vykdymu, nes suaugusiųjų švietimas yra suvokiamas vis dar gana siaurai, be to, dažnai riboja finansiniai ištekliai, o minėtos sritys vystomos daugiausia iš inercijos.

Kitu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atliktu tyrimu „Neformaliojo suaugusiųjų švietimo būklė ir gyventojų bei darbdavių požiūris į neformalų suaugusiųjų švietimą“ (2005) buvo siekiama išanalizuoti neformaliojo suaugusiųjų švietimo būklę ir gyventojų bei darbdavių požiūrį į neformalų suaugusiųjų švietimą. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad beveik ketvirtadalis suaugusiųjų Lietuvos gyventojų ne tik nori, bet ir dalyvauja neformaliuose mokymuose tobulindami savo profesinę kvalifikaciją, o penktadalis tokių suaugusiųjų tai daro savišvietos srityje. Palyginus su 2004 m. duomenimis tokių gyventojų buvo keliais nuošimčiais mažiau. Dar beveik ketvirtadalis gyventojų, nors ir nedalyvauja mokymuose, tačiau išreiškė tokį norą.

Šio tyrimo duomenimis būtų galima apibūdinti ir statistinį suaugusiųjų mokyme dalyvaujantį asmenį. Daugiau mokymuose dalyvauja moterys, nors norinčiųjų mokytis pasiskirstymas beveik tolygus. Jaunas amžius taip pat teigiamai veikia dalyvavimą, kaip ir išsilavinimas bei pajamos už darbą: kuo labiau išsilavinęs ir daugiau uždirbantis asmuo, tuo labiau jis linkęs dalyvauti mokymuose. Tarp besimokančiųjų daugiau yra didesnių miestų gyventojų, nors rajonų gyventojai taip pat reiškia poreikį mokytis.

Viena menko dalyvavimo suaugusiųjų mokymėsi priežasčių yra nusistovėjusi mąstysena, kad mokymasis yra tik jaunų žmonių prerogatyva. 45 m. ir vyresni žmonės menkai dalyvauja mokymosi visą gyvenimą veikloje.

Tyrimas leidžia įvertinti pagrindines, daugeliui individų svarbias, mokymosi sąlygas. Pusė visų respondentų teigė, kad namuose jie turi reikalingas sąlygas, leidžiančias tobulinti profesinę kvalifikaciją ir/ar mokytis savišvietos kursuose. Trečdalis pažymėjo, kad sąlygų neturi, arba jos nepakankamos.

Svarbiausias tikslas – sudaryti tokias sąlygas, kad visą gyvenimą besitęsiantis mokymasis būtų prieinamas bet kurio amžiaus Europos piliečiams. Siekiant šio tikslo numatyti strateginiai uždaviniai. Visų pirma siekiama gerinti ES švie-

timo sistemą ir efektyvumą tobulinant mokytojų bei instruktorių švietimą ir mokymą bei taip pat užtikrinant informacinių ir komunikacinių technologijų visuotinį prieinamumą. Be to, turi būti ugdomi visi reikalingi įgūdžiai šiandieninėje aplinkoje, t. y. gimtosios kalbos, matematikos, gamtos ir technikos mokslų, užsienio kalbų mokymas bei vis dar naujais laikomi socialinių įgūdžių, verslumo, informacinių technologijų mokymai.

Itin svarbus yra švietimo sistemų prieinamumas visiems gyventojams. Todėl reikia kurti atviro tipo mokyklas, kuriose suaugusiųjų mokinių (25–64 m.) dalis būtų kuo didesnė, kurios kartu su kitomis švietimo sistemos dalimis prisidėtų prie aktyvaus pilietiškumo ir socialinės sanglaudos bei įtraukties kūrimo, taip pat skatintų lygias visų besimokančiųjų galimybes.

Prie suaugusiųjų mokymosi plėtros prisideda švietimo sistemos atvėrimas platesniam pasauliui derinant dalyvavimą darbo rinkoje, stiprinant ryšius su tiriamuoju moksliniu darbu ir plačiosios visuomenės integravimu. Be to, būtina stiprinti bendradarbiavimą ne tik vietiniu, bet ir europiniu lygiu – rengti įvairiapusių mainų programas.

Gauta 2006 10 30

Parengta 2006 11 30

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas. Vilnius, 1998-05-30. Nr. VIII-822.
2. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas. 2003-06-17. Nr. IX-1630.
3. Lietuvos švietimo koncepcija. Vilnius, 1992.
4. Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos koncepcija. Vilnius: LR Kultūros ir švietimo ministerija, 1993.
5. *Monitoring change in education. Lifelong and continues education. What is a learning society?* (ed. Paul Oliver). Ashgate Publishing Ltd, 1999. 242 p.
6. *Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija*. Vilnius: ŠMM, 2004-03-26. Nr. ISAK-433/A-83.
7. *Švietimo gairės (Lietuvos švietimo plėtotos strateginės nuostatos 2003–2012 metais. Projektas.)*. 2002.
8. Tamošiūnas, T. ir kt. 2004. *Kaimuose ir miesteliuose (gyventojų skaičius iki 30 tūkstančių) gyvenančių suaugusiųjų mokymosi poreikiai* (tyrimo ataskaita). Vilnius (http://www.smm.lt/svietimo_bukle/tyrimai.htm)
9. Tamošiūnas, T. ir kt. 2005. *Neformaliojo suaugusiųjų švietimo būklė ir gyventojų bei darbdavių požiūris į neformalų suaugusiųjų švietimą*. Vilnius: 67 (http://www.smm.lt/svietimo_bukle/tyrimai.htm)
10. Tamošiūnas, T. ir kt. *Suaugusiųjų tęstinio mokymo galimybių plėtra mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo kontekste* (tyrimo ataskaita). 2004. Vilnius: 45 (http://www.smm.lt/svietimo_bukle/tyrimai.htm)
11. *Valstybės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatos*. LR Vyriausybės 2003-07-04 nutarimas Nr. IX-1700.

Renata Šutinytė

THE SITUATION OF ADULT EDUCATION: THE PRESENT AND THE PERSPECTIVES

S u m m a r y

This article aims to give an overview of empirical research carried out in the field of implementation and recognition of lifelong learning in Lithuania and the European Union. After defining the term of lifelong learning and showing its position among other sciences, the main legal documents are presented and the outline of the challenges is given.

Lifelong learning was (and still is) one of the main means acting in the social cohesion and competitiveness in the knowledge society and global economy.

The article discusses the content of learning and how it influences the definition of lifelong learning. All social life includes learning activities: informal learning is often forgotten/missed as one of the learning forms. A lot of attention is given to the unformal learning activities such as out-of-school learning. Work, home and the surroundings are the areas of active learning.

Europe is linking to the knowledge-based society and economy. More than ever new information technologies, access to the news, motivation become the means to increase the competence and employability of Europeans. Today the means of lifelong learning are more often seen as the means to increase the employability.

Key words: lifelong learning, adult education, social capital